

els primers assaigs per ajudar els seus pares a mantenir la casa, duent algunes coses d'ací d'allà, i guanyant-se alguns ralets o pessetones: el noi il·lusionat amb l'animalet més amansible, anava escapant a les peres d'adolescent; de passada costava pocs diners; i, més d'un cop havia acabat l'haca per ser el seu únic mitjà de vida, quan la família s'empobria o es morien els progenitors. D'aquí segurament les dites, quan algú és pobre de béns, o es queda sense res: «no té ni per a una haca», «s'ha quedat sense haca ni barraca» (no té ni amb què treballar, ni un sopluig per viure sol).

Les podem il·lustrar amb la nostra millor literatura: «axí com aquell qui és fortegaç e no dubta res, no havent altre bé en ell, s'enamorà d'aquesta Laqueis --- e roba-la, e manté, per aquesta via, l'estat que vets, car no par que ell hage per mantenir una haca», *Curial* (NCL. II, 251.16). Modernament, i ja una mica més estereotipada, si no petrificada, l'expressió: «veient la Toneta, quan va perdre els seus pares, que van morir de desgràcia a la fràbrica on treballàvem --- veient-la sense haca ni barraca, què havia de fer jo?: la vaig emparar --- per allò que diuen, sap? 'Com més serem, més riurem...'.», Noller (*Pap.*, O. C. I, 5.4f.).²

D'ací, en fi, les dites proverbials modernes, que coneixem sobretot de les comarques planeres valencianes: «Fem com l'haqueta del Retor, que quant s'aveà a no menjar, se va morir», MGadea (*T. del Xè* I, 109) [casa més aviat miserosa, on no hi ha més que una haqueta, i cada dia li planyen més l'alfals!], «De Muro, ni haca ni burro, ni cosa que valga un duro» ((Sanchis Guarnier), «bona està l'haca, però està flaca», «encara és viva l'haca, però està flaca»; el meu informador d'Alzira em contava d'un pobre «ordenari» que «per no anar a peu, portava una áka». Altrament no fou aqueixa flacor cosa exclusiva de casa nostra, car també el port. *faca* i el gall. *faco* es defineixen com «jamelgo, rocín; cavalgadura vieja o flaca» (Cotarelo, *Bol. Ac. Esp.* XIV, 118).

No obstant, la variant apocopada *haca* havia estat també un animal d'importació, portat de les terres on s'havia desenrotllat la cria d'aqueixes cavalcadures de cos poc poderós, poc gras i poc devorador de pinsos, però lleugers i manejables: sinònim originàriament d'*hacanea*. Aqueixes terres eren a les Illes Britàniques: «ell en son cavall --- y Magalona cavalcà sobre la *aca*, que era de Inglaterra, la qual caminava molt», en la novel·la cinentista *Pierres de Provença y la gentil Mag.* (45); ja el nostre poeta cortesà del Magnànim, Lleonard de Sorts, conta un segle abans «viu tants cavalls, viu *acas* d'Anglaterra», amb la qual cosa no fa més que coincidir amb la definició de Nebrija «*equus britannicus*». Covarrubias s'explica més: «*hacaneas*, los quartagos [*< cortao < fr. ant. courtau(t)*] y *hacas* que traen a España de las Islas Septentrionales --- vien de Inglaterra, de Polonia, de Frisia y de otras provincias de aquellas partes; *hacas* y *hacaneas* todo viene a significar una cosa, salvo que llaman *hacanea* a la que es preciada, cavallería de damas u de Príncipes». I Sancho Pança assegurarà al Cavaller de la Triste Figura, que la Princesa Dulcinea ve muntada «no so-

bre boricca, sino sobre una resplandeciente *hacanea*» (*Quixot* II, x, 34).

Però els temps de les *hacaneas* aviat aniria passant, i quedaren, com a adquisició permanent del poble, les més modestes *haques*. Altrament, el mot escurçat potser ja havia nascut a França, que és possible que actúés de transmissora lingüística: allà *haque* també es troba des de 1457, amb un diminutiu *haquet* (segona meitat S. xv) i ja un cop el 1327; *haquenée* en francès des de 1367. Però es degué arrelar ràpidament en la terra hispànica, car és evidentment des de l'hispano-romànic que el reberen, almenys des del S. xv, els moros granadins, entre els quals ens consta que ja tenia curs en llur parlar aràbic el mot *haqqa* (*P. de Alc.*, s. v. *hacanea*). Fos aquest transmès pels catalans (avançades de Templers catalans de Lorca, expedicionaris que el Casal de Barcelona-Aragó enviava per llevar el setge de Tarifa, o per entrar a Gibraltar el dia que el prengueren les nostres forces navals junt amb les castellanes) o fos transmès pel castellà, com deu ser més probable, en tot cas és segur que de l'expansió cap a l'Est és el català que serví de font: d'on el sard i napol. *acca* (Wagner, *VRom.* IV, 257), el sic. ant. *bacca* (*ARom.* VI, 295), i un it. *acca* que circula en el S. xvi, i que segons Zaccaria era mot d'importació hispànica.

Tanmateix és segura la provenença d'Anglaterra, tant pel que fa a l'etimologia del mot, com a la provenença de la bèstia: junt amb els testimonis ja aduïts n'és un altre testimoni indirecte el nom de *poney*, anglès, però el més difós avui per tot el món. I de fet és Anglaterra el país on trobem *hakeneý* i les seves variants en les dates més antigues (1292, 1307, 1340). Com varen documentar Skeat i d'altres (*Etym. Dict.*, s. v., i suplement; *Rom.* XXXVII, 164), la població de Hackney en el Middlesex, antigament *Hakeneya*, *Hakeneý*, es trobava en una zona de pasturatges per a cavalls i tocant a Smithfield, on hi havia el mercat de cavalls més conegut de la regió londinesa.

Per a algunes detalls complementaris (sobretot referents al castellà i altres llengües hispàniques) es podrà consultar l'article del DCEC (JACA); i tenir en compte, per a la gran expansió i popularització del mot, l'article de la mateixa obra dedicat a FACA 'daga', 'coltell popular' que sembla provenir d'un ús semi-murriesc que la «gent de la vida», *fadistas* portuguesos i *jácaros* andalusos, feren metafòricament del «mitjà de vida» que els «rendia» més.

¹ Ja en dóna alguns detalls Lacav.: «*Aca*, cavall: gradarius equus --- *aca* espanyola: asturio --- *aca* anglesa: *mannus* --- *pas de aca*: alterno crurum explicatio, mollis ac numerosi gradus glomeratio». —

² Ja més fossilitzat, això es converteix, en boca d'altres, en la frase, avui merament ponderativa d'una negació: «No hi ha tal haca ni tal barraca». És possible, i àdhuc força versemblant, que això no sigui més que una interpretació secundària de la frase «no ha tal haca ni barraca», amb l'antic *no ha* 'no té' interpretat posteriorment com 'no hi ha', però amb el mateix sentit originari que la que hem exemplificat en Noller: no té absolutament res: